

Nekikészülni. Istenem!

Nekikészülni

Szokás szerint éjjelente fekszem az ágyban és alszom, álmodok. Ébredés után többnyire nem kell rögtön felkelnem. Még egy kicsit fekve maradhatok, révedezhetek és gondolkodhatok. A bosszúság fantáziáit az elbizakodottság fantáziái váltják föl. A gondolatok elkalandoznak. Gondok, remények. Fáradtsággal próbálom a gondolatokat a mai napra irányítani. A belső beszéd nem akar leállni. Alig tudok kiszabadulni ebből a fecsegésből, hacsak nem úgy, hogy felkelek és a fürdőszobába megyek.

A benső nincs rendbe rakva. Egymás után elbotlok bennük, keresztülesen az egyiken, aztán a másikra támaszkodva feltápáskodok. Mivel a benső nincs rendberakva, csak limlomot hozok ki belőle. Nem tudok nekikészülni és már az elején belezavarodom.

Szokás szerint éjjelente fekszem az ágyban, szokás szerint teát iszom reggelire és aztán újságot olvasok. Szinte mindig ezt csinálom és mindig újra. A szokások ismétlések. Szokás szerint azt csinálom, amit tegnap és tegnapelőtt is csináltam. A legtöbb ismétlődik. Szerencsére mindig történik valami, valami közbejön. Az ismétlés ugyanis félrevezet. Nem hozza vissza ismét azt, amit megismétel. Az esemény visszahozhatatlan. De az ismétlés túl sematikus is ahhoz, hogy ismét meghozza a szabad teret és szabad levegőt is, az összeszedettséget, a jó kedélyt. Gondolkodás nélkül megint betölti a teret. Magát állítja bele. Ezért kell mindig valaminek jönnie, ami felborítja a rendet, megszakítja a megszokást és feltartóztatja az ismétlést. Rés támad, szünet, amelyben a megszokások megpihenhetnek.

A csecsemő fekszik az ágyban és sír. Hívja az anyját. Az anya jön és inni ad neki, vagy hoz egy csörgőt, egy játékot. Ha a gyerek tud járni, maga készít valami innivalót a konyhában, vagy hoz egy játékot a szekrényből. Kezdetben még el kell hozni az iskolából. De egyre inkább maga készíti elő azt, amire szüksége van. Önállóvá válik. Tud magán segíteni.

Az ember neki tud készülni. A rákészülés alapvető tevékenysége.¹ Mindegyre új, nagyobb, mélyebb térségeket keres, amelyekben nekikészülődhet. Ezért kell rendet raknia. Mert csak a rendrakás során nyílik tér, amelyen áthaladhat, hogy előkészítse azt, amire szüksége van, és lendületet vegyen annak megszerzésére, amit akar. Rákészülve egyre jobban növeli a teret. Ugyanis nincs egyedül, hanem társadalomban van, versengésben vagy harcban másokkal. Másokkal együtt szövetkezik mások ellen. Közösségben vagy egyedül megkísérel másokat beérni és mások elébe kerülni. Így tágul az előkészület tere egyre tovább.

A terek egymásba nyúlnak: a szerszámok, gépek és fegyverek technikai tere, a beszéd és az írás nyelvi tere, az elmúlt idők, idegen kultúrák történelmi tere, és végül a bensőség, a szubjektivitás mélyedése.

Nekikészülni azt jelenti: lendületet venni, nekifutni. Az ember visszamegy, hogy előbbre jusson. Az ember uralja a közvetett, a kerülőkön, a több állomáson át vezető türelemjáték művészetét. Mennél hosszabbá válik az út, annál inkább közbejöhet valami. Nem az jön ki belőle, ami szándékában áll – sajnálatos vagy szerencsés módon.

Mennél nagyobb nekifutással készül az ember, annál könnyebb valahol megakadni és elveszíteni a lendületet. Rövid nekilendüléssel olykor messzebbre lehetne ugrani. Az előkészületek elhasználják az energiát. A kerülők utat tévesztenek: tévút, digresszió. Az ember egyre távolabb kerül céljától. Amit be akart érni, eltűnik a látómezőből. Megpróbálok lendületet venni és elcsúszom, megbotlom, valahol fennakadok, belezavarodom és nem jutok tovább. Az elkészítés többnyire már a nekikészülésnél félresikerül.

Így kerül sor az ismétlésre. Az ember újra és újra megpróbálja, amíg nem csak egyszer, hanem mindig sikerül, a nekikészülés és az elkészítés. A folyamatos gyakorlásban, a megszokásban a nekikészülés és az elkészítés eggyé válnak. A célra rögzültség eltűnik. Az egész mozgás válik céllá. Az ismétlés feltakarítja a tevékenység mezejét. De csak meghatározott utakon söpör át, amelyek a vágott célhoz vezetnek. A megszokás utakkal képez torlaszokat a szabad mezőn.² A mozgás pályákat nyit magának. Az ismétlés tartósan elfeledi azt, amit meg akart ismételni. Beéri azzal, hogy megismételje, amit bevett útjain el tud érni. Az ismétlés rutinná válik. Ezért kell pályáit mindegyre valaminek

¹ Heinrich Popitz: *Der Aufbruch zur Artifizialen Gesellschaft*, Tübingen, 1995.

² Paul Feyerabend: *A módszer ellen*, Budapest, 2002.

kereszteznie, valaminek történnie, ami mindent felforgat, az utakat betemeti, hogy ne lessen mást tenni, mint újból nekifogni.

Az ismétlés erőt takarít meg. A megszokás gazdaságos. Takarítása az utak söprésére korlátozódik. Ezen az úton éri el azt, amire képes. A megszokások hiánygazdaságán érzett csalódása vezeti arra az elhatározásra az embert, hogy mindazt kihozza belőle, ami ezúton csak kihozható. A legtöbbet kihozni akarás vágya abból a csalódásból ered, hogy az elhozható mindig kevesebb annál, mint ami történik.

A kihozásra törekvés el tud szakadni az önérdektől, képes önzetlenné válni és más szolgálatába szegődni, hogy számára a legtöbbet hozza ki: életet, szabadságot, boldogságot. Valaki segítségért kiált, egy másik a segítségére siet, sőt lehet, hogy hívatlanul jön, mert látja a kutyaszorítót, amiben a másik van, és kihozza belőle. Ez a kihozás kimentés az inségből, a szorult helyzetből, a zűrzavarból, a bezártságból és a halálra-váltásból.

A kisegítés nemes lelkű történeteit számos változat beszéli el. Ugyanis az erő, amivel az ember a kívántat és a szükségeset képes magának megszerezni, behatárolt. A megszokás tere szűkös. Az ismétlés egyre jobban bezárja. Ezért kell a véletlennek, az eseménynek, egy hősnak vagy istennek kiszabadítania az elveszetteket.

A segítség az inségbe kerültek segítőkészségére szorul. Az embernek készen kell állnia arra, hogy kihozzák, észre kell vennie szorult helyzetét. A megszokás maga is egy szorult helyzet, amelybe belekerült az ember. A megmentés: hagyni történni a dolgokat. A segítség közjátékként, *en passant*, a saját szándékokat keresztezve érkezik. A panasz- és segélykiáltás annak a készségét jelzi, hogy valaki szorult helyzetéből kihozható. A kiáltásnak át kell hatolnia a belső és külső közti falon. Megint a hívásról és felfigyelésről van szó. A segítség kívülről érkezik. Különben nem lenne lehetséges. Az embert ki kell hozni. Egy istennek kell közbejönnie, hogy az embereket megszokásaikból kihozza.

Istenem!

Szokás szerint éjjelente fekszem az ágyban és alszom, ha bírok. Hála Istennek, nem kell túl korán felkelnem. Olykor azonban szükségem van ébresztésre, nehogy elővigyázatosságból a fél éjszakát ébren töltssem, és esetleg éppen akkor aludjak el, amikor fel kellene kelnem. Istenem, mi történt? Az ébresztőóra cseng. És aztán főkről fokra a tudatára ébredek, mi vár rám.

Amit szokásosan teszünk, szinte mintha álomban tennénk. De aztán történik valami, ami felriaszt bennünket: Ó, Istenem! Az interjekciónak³, a felkiáltásnak meg kell állítania a történetet, amitől az ember esztét veszti. Egy pillanatra megáll. Az ész a mondásaival csak megszokott módon működik. A szokatlan ijedelmében kihagy. De mégis kiszaladnak a szánonk mondások, szavak, többnyire akaratlanul: Úristen! Nyelvi szokások, amelyeket nem könnyű megváltoztatni még annak sem, aki nem hisz semmilyen istenben.

Az olyan kifejezések, mint Jajistenem! vagy Ajaj! tiszteletből és elővigyázatosságból kiforgatják a szent nevét. Így torzítják el megszokások a biztonság kedvéért azt, ami történik. Így számunkra ismertnek, hétköznapiak, egyformának, elnyűttnek tűnik. A szokásaink közé tartozik Isten is. Európában a keresztény Isten a megszokott. Hozzá igazodom.

Isten a szokatlanról, a csodásról, a szerencséről és a szerencsétlenségről való beszéd- és gondolkodásszokás. Szokás szerint próbálunk nélküle meglenni. De aztán történik valami: Jaj Isten! Az eseményekben rejtőzve merül föl. Ő maga az esemény, ő történik, ő megy végbe. Így keresztezi a megszokás világát.

Istent az események urának tekintjük. Elkerülhetetlenül kiforgatjuk, emberivé és szokásossá tesszük: úrrá, apává, fiúvá, hanggal bíró személlyé. Isten emberré lesz, megszokottan. De ezáltal töri meg a megszokottat. A megszokott eseménnyé válik. Isten a megszokottban mutatkozik meg, noha mint szokatlan rejtőzik benne. A kiforgatásban és az interjekcióban mutatkozik meg. Megérkezése zavar. Mint szokatlan, valószínűtlen jön közbe, de a hétköznapi alakjában. Ő az egészen más⁴, a nem más módján⁵.

Ki vagy mi az Isten? Ki vagy mi egy isten? Micsoda különbséget jelent egy névelő! Isten olyanvalami, mondja Canterbury Anzelm, aminél nagyobbat nem lehet elgondolni.⁶ Tehát lennie is kell, mondja. A gondolkodás vágygondolkodás, kívánás, vágyás, a

³ Weinrich: Textgrammatik der deutschen Sprache, Mannheim, S. 857.

⁴ Emmanuel Lévinas: Wenn Gott ins Denken einfällt, Freiburg–München, 2004.

⁵ Nikolaus von Kues: Vom Nichtanderen, Hamburg, 1976.

⁶ Anselm von Canterbury: Proslogion, in: Kann Gottes Nicht-Sein gedacht werden, hg. von Burkhard Mojsisch, Kempten 1989, S. 51 f.

csalatkozásoktól csak részben és fáradtságosan tartható határok között. Minden ember, minden kor gondolja, kívánja és meghatározza azt, aminél nagyobbát nem lehet elgondolni, legyen az gyönyör, erőszak, önmegvalósítás, kommunizmus, evolúció vagy természet. Sok isten, jobban mondvá: istenségek. Amennyiben elgondolták őket, értelmes vitát lehet folytatni arról, hogy azon túlmenően nem lehetséges-e nagyobbát elgondolni és kívánni. Egy határozott kívánság kifejeződéseiként vitathatatlanok. Istenség áll szemben istenséggel.

Az emberiség története vallásháború, vita és felvilágosodás arról, aminél nem gondolható el nagyobb. A filozófia is vallás: észvallás. A művészet és a műveltség vallás volt egykor. A darwinizmus a keresztény egyházak ellenállásának köszönhetően a természettudomány vallásává vált. A nap- és testkultúra az életreformerek számára szigorú rítus volt, a bolsevizmus és a fasizmus politikai vallások voltak. Kialakul egy közösség, egy nép gyűlik össze egy legfőbb vágyakozás köré, és nekiindul annak, amire ez a vágy irányul.

Az emberek kétségben vannak önmaguk felől: elővigyázatosság vagy kockáztatás? Szerencsejátékosok és szokásállatok. A tétet a valószínűtlenre teszik és egyszersmind a valószínűvel számolnak. A valószínű a megszokott. A szokás menedék. Megóv bennünket a meglepetésektől és a csalódásoktól, bezár és majdhogynem függetlenné tesz a történetstől. De unalmat is áraszt. Semmi sem történik már. Semmi sem jön közbe. Minden az előrelátható menetrend szerint megy.

Ám ez nem elég. Mi akarunk.⁷ Az emberek többet akarnak, sokkal többet, nevezetesen azt, amin túl nem lehet nagyobbat gondolni és kívánni. Ezen vannak. Ennek indulnak neki, e felé tartanak. Azt akarják, hogy megvalósuljon az, amit kívánnak, és egyúttal félnek csatlakozni a vágygondolkodásukban. Ezért szokásaik védelmébe bújnak vissza. Ám azok sem nyújtanak biztosítékot a vágyaikkal szemben.

A gondolkodás vágygondolkodás, a valóság konstrukciója, és ezért mindig gyanús, hogy valójában képzelődés, fantáziálás, szokássá vált álmodozás. A bizonytalanság, hogy a gondolkodás és a vágyakozás valami felé törekszik, valamit felállít, ami valóságos, még ha elkerülhetetlenül kiforgatott, mitologikusan torzított vagy emberiesített is, döntést kíván: biztonság vagy kockázat? A biztonság kedvéért nem akarni? Ebben is még akarat rejlik.⁸ Az emberek hisznek egy istenben, még akkor is, ha ez a semmi, vagy a felvilágosodás minden hagyományos istenhit felől.

Tehát tétet kell tenni az egyikre vagy a másikra, annak fiktív vagy valóságos volta-ra, amire gondolkodás és vágyakozás irányulnak. Fogadni kell.⁹ Kockázatra kényszerítve megint a megszokás biztonságába menekülünk. Így surran be Isten a jajistennel vagy ajajjal a megszokásba. Isten szokás és esemény; az, ami meghaladja, keresztezi, megszakítja a megszokást és interjekcióként megint szokásossá válik.

A szokásossá válás viszont megintcsak hétköznapivá, emberivé válást jelent. Azzal, hogy Isten emberré válik, már nincs szükség külön kifejezésre. Az emberré létel vált a kötöttaggá, a kifejezéssé. Isten megszólítható személyné lesz: Istenem. Az emberek számára nincs annál magasabbrendű, mint személynek lenni és egy hanggal bírni. Benne tudja magát kifejezni azáltal, hogy választ hív elő és választ ad.¹⁰

A gondolkodás vágygondolkodás, kívánczóság. Kívánunk egy személyt. Ekkor a szeretet a bírvágyat odaadássá változtatja. A kívánczóság nem szűnik meg, de már nem a legfőbb. A megszokás függetlenné tesz attól, ami történik, de szolgálóvá változtat. Független vagyok, de nem szabad. Mégis szabadságot gondolok és vágyom. Azt akarom, hogy én és az akaratom szabad legyen. Ám aztán szerelmes leszek, gond nélkül feladom a szabadságomat, édes függésbe kerülök a szerelmemmel, és amennyiben szeret, visszanyerem tőle a szabadságomat. A szeretet feloldja a szabadság és a függőség ellentétét. Állapotában lebegve szabad elhatározással és könnyű szívvel adjuk az életünket. Vágy, akarat, szabadság nem a legfőbb. Valójában a szeretetet a legfőképpen egy személy alakjában kívánjuk: Isten emberré válásában.

A megszokott mondások eltűnnek, amikor valóban történik valami, ami minden szokottat megingat és elbuktat és egycsapásra múlttá változtat, amikor az átmenet folytonossága megszakad, amikor komollyá válik az átmenet és az elhaladás. Már nincs tovább. A megszokások – a vallásos megszokások is – cserben hagynak. „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?”¹¹

Talán minden csak képzelődés volt, mivel Isten a döntő pillanatban hallgat. Vajon jobb lett volna a tétet Isten helyett a tragikus-heroikus magányra, a semmire, vagy talán a biztonság kedvéért semmire sem tenni? A vallási szokás legvégén felhangzik egy hívó szó, ami inkább kiáltás, mint szólítás, mert akit szólít, az nemcsak rejtőzködő, hanem esetleg sosem volt jelenvaló. Én Istenem! Ebben a pillanatban igazolódnia kell annak, aminél jobbat nem lehet gondolni és kívánni.

J. A. Tillmann fordítása

⁷ Aurelius Augustinus: Vallomások, Budapest, 1982. VIII. 5 és XIII. 11.

⁸ Nietzsche, Zur Genealogie der Moral, 3. Abhandlung 28.

⁹ Platón, Phaidon 114 d; Pascal, Gondolatok 233.

¹⁰ Spaemann, Personen. Versuche über den Unterschied zwischen „etwas“ und „jemand“. Stuttgart, 1996, 2. fejezet.

¹¹ Máté 27, 45; Márk 15, 34.